

Дамян Бориско.

СОЦІЯЛІЗМ А РЕЛІГІЯ

Людство.

Соціалізм.

Монтреал, 1916.

Накладом Ів. Гниди. — З друкарні „Новий Сьвіт”.

ДРУКАРНЯ „НОВИЙ СВІТ”

ВИКОНУЄ

всякі друкарські роботи, як: оголошення, тикети, коверти, книжки і т. п. гарно і точно по уміркованій ціні.

: : На провінції виконує сейчас. : :

Заходіть на **173 Clarke St. Монтреал**

Письма шліть на адресу:

NOWYJ SWIT, Box 1051, Montreal, Canada

ЧИ ВИ Є ПЕРЕДПЛАТНИКОМ „НАРОДНОЇ ВОЛІ”?

Коли ще сеї часописі не передплачете, то зачніть передплачувати сейчас.

„НАРОДНА ВОЛЯ“ є одною з найбільших українських часописий в новім і старім краю.

„НАРОДНА ВОЛЯ“ виходить три рази тижнево — вівторок, четвер і суботу.

„НАРОДНА ВОЛЯ“ подає цікаві новини американські, краєві, суспільно-наукові розвідки і все, що дотичить житя українського робочого народа в Америці і на Україні.

ПЕРЕДПЛАТА ВІНОСИТЬ:

До Канади і Старого краю на рік . . .	\$3.00
на пів року . . .	\$1.50
В Злучених Державах на рік	\$2.50
на пів року	\$1.25

Гроші враз з замовленем висилайте на адресу:

NARODNA WOLA, 524-530 OLIVE ST., SCRANTON, PA., U. S. A.

Дамян Бориско.

Соціалізм а Релігія.

Віра є зачадженем народа.

Маркс.

ВСТУП.

В соціалістичній літературі до тепер не багато писало ся про се, яке становище займають або повинні займати соціалісти супроти віри. В урядових заявленях соціалістичних партій звичайно говорить ся, що соціалізм не має нічо спільного з вірою, що віра є приватною, особистою справою кожної людської одиниці, а як соціалісти і виступають проти церкви, то не задля її віри, а тому, що церква стоїть по стороні старого ладу суспільного. А що головним завданем соціалістичного руху є повалене сього ладу, тому ніхто й не повинен-би ляяти соціалістів за безбожність, а хиба за їх політичні та суспільні переконання. Таке є становище урядового соціалізму у всіх краях, з виїмкою одної Англії, де Соціалістична Партія сьміло і отверто говорить, що „соціалізм, як філософія і як форма суспільства є запереченем віри”.

Ся партія може заняти таке становище в справі віри тому, що більшість її членів є такого переконання; ті-ж з англійських робітників, що є також соціалі-

лістами, але вважають віру „справою приватною” або згідною зі соціалізмом — вони є згуртовані в Партії Соціально-демократичній; ще інші, які не є соціялістами, мають свою Независиму Робітничу Партію, а крім того є ще товариства вольнодумців, однак з капіталістичними засадами в справах щоденного життя.

В усіх других краях є звичайно одна соціялістична партія, до якої належить кождий робітник, що зрозумів несправедливість старих порядків на сьвітї. А що-до віри, то одні вірують, другі не вірують, так що партія не може під тим зглядом прийти до єдности і полишає віру на боці, а веде боротьбу з церквою і попами. А хоч декуди є й дві соціялістичні партії, як приміром в Зл. Державах і Канаді, то різниця між ними є не задля віри, а задля теорій і способів, яких кожда партія придержується в революційній пропаганді.

Подібний стан існує і між українськими соціялістами; лицемірна фраза „віра є справою приватною” вкрала ся і до української соціялістичної літератури в перших роках соціялістичної пропаганди між нашим робітництвом, та ще й сьогодні є такі, що вважають сю фразу помічною в агітаційній роботі між темними і побожними робітниками. Щоби таке лицемірство справді помагало в навертаню людей до соціалізму, ми зовсім слушно можемо сумнівати ся, а глянувши на нього з морального погляду, побачимо, що, як сказав Драгоманов, — неправда, не освіта — і покинемо таку езуїтську тактику.

Темному чоловікови можна сказати щонебудь і він повірить, не питавши за доказами. В сей спо-

сіб ширить ся віра. Соціалізм, оснований на розумі і науці, так ширити не дасть ся: тут усе треба поставити в сьвітлі правди, розуму, примінити до практичного щоденного життя і шукати для соціалізму прихильників не між людьми, що вже з природи є капіталістичної вдачі (чоловік вже з уродження має склонність в сей або в той бік, до сьвітла або до темряви), але між тими, що є жадні правди і справедливости.

В отсій розвідці ми приглянемо ся тій вірі, яку попи проповідують по церквах, розважимо її основи і походжене, та скільки в ній є правди, а скільки видумки або й чистої брехні. А що в теперішних часах ми маємо до діла виключно з вірою християнською, тому і ся розвідка займаєть ся головно наукою, на якій опираєть ся християнство. Маємо прецінь „християнських соціалістів”, які твердять, що Христос був першим соціалістою і що Біблія має рівну вартість з „Капіталом“ Маркса — отже треба-би заглянути в сю „св'ященну“ книгу і пошукати того соціалізму, який ніби-то мав проповідувати тесля з Назарету ще перед двома тисячами роками. Можливо, що наші побожні товариші партійні кажуть правду, а можливо також, що сей біблійний соціалізм є тільки привидом і незрозуміннем Біблії — побачимо.

I.

ОСНОВИ РЕЛІГІЇ.

Щоби зрозуміти відносини між соціалізмом і релігією, нам перш усього треба мати добре зро-

зумінне того, на чім ґрунтується сама реліґія. Знаючи вже, що се таке соціалізм, ми також мусимо знати, чим є реліґія, з чого вона походить і до чого вона стремить.

За походженем реліґії, подібно як за походженем самого чоловіка, треба шукати в минувшині людського роду, яка є записаною в історії. „Історія — говорить Маркс — була вже доволі пояснювана при помочи реліґії, а ми візьмим ся зрозуміти реліґію при помочи історії”.

Учені люди, як також подорожні і місіонарі, що мали нагоду сходити ся і пізнавати такі народи, що ще й сьогодні живуть способом передісторичного чоловіка, говорять у своїх записках, що найдавнішою реліґійною формою є віра в духів померших свояків. Сю первісну реліґію названо анімізмом, яка згодом розширила ся в сей спосіб, що бачила духів не лиш поза неживими тілами небіщиків, але й в живих істотах, а навіть і в річах, які ніколи не показують жадних признак життя.

З того бачимо, що основною ідеєю реліґії є віра в продовжене життя по смерті. Се є властиво єї практична сторона, що йде в парі з вірою в істноване надприродних істот, сильнійших і розумнійших від чоловіка, а з якими він стараєть ся жити в приязни і придбати собі їх поміч в житєвих заходах. Первісний чоловік жив серед сеї самої природи, що й ми жиємо, однак він бачив єї иньшими очима і розумів, а властиво не розумів, в иньший спосіб, як цивілізовані люди в наших часах. Його думане і бесіда були формовані у дуже вузеньких рамах; наука і наукові розсліди природи були незвісними: не було ні промислу, ні літературу — вза-

галі нічого, що могло-б причинити ся до зрозуміння природних явищ. Тому, як трафило ся щось надзвичайного в житю чоловіка або в отружотючій його природі, здивоване і страх отрутали його, бо при своїм незнаню і задля браку досьвіду не розумів ні причин таких явищ, ані не знав, яких наслідків треба йому сподівати ся. Такі річи як смерть, не-притомність, привиди, божевілле і сон, були завсїгди загадкою для неосьвічених людей і наводили їх на дорогу всіляких вірувань і наївних дитячих теорій. Явища сил природи в очах таких людей видають ся діяльністю якихсь невидимих істот, що мають такі самі прикмети що й чоловік, але будучи невидимими тим самим сповняють людей боязню і чинять їх релігійними.

Первісний чоловік нічого так не бояв ся, як духів. Він вірив, що дух умершого може вернути назад до тіла і тому бояв ся мерців. Небіщиків ще й тепер закопують глибоко в землю і кладуть на гробах щось тяжкого, камінний памятник чи хрест, не лишень щоби вшанувати память помершого, але також, може й не думаючи про се, щоб не дати йому добути ся зпід землі і страшити живих. Щоб мерцям не кучило ся в гробі, то наші предки закопували разом з ними ті предмети, які небіщики уживали в житю найчастійше, а на гробах ставили їду і напитки для них, щоби тільки не вставали і не турбували живучих.

Люди у своїй темноті переносили свої власні прикмети і думки в отружотючу їх природу і уявляли собі, що усе на сьвітї є ділом духів, з якими треба старати ся жити в приязни і не грішити, себ-то не чинити нічо такого, що могло-б їм не подо-

бати ся. З тих передісторичних часів походить також віра в чари, чуда, ворожбицтво і всілякі забобони, що їх ще й сьогодні стрічаємо у кожного народа на світі. Цивілізація і культура ще не є на стільки сильні, щоби викорінити з людських умів се, чим вони насякли протягом довгих віків і що дальше піддержує в них релігія.

Релігія, яку проповідують сьогодні по церквах, не є нічим иным, а тою самою темнотою первісного чоловіка, яка веліла йому шукати розвязки усяких явищ в житю і природі у віруваннях в духів і в чуда. Тому й Біблія, на якій основується християнство, не є жадним божим обявленем, а звичайною книжкою, в якій списано стародавні вірування зуміш з уривками з жидівської історії враз з моральними та філософічними теоріями давних часів. І яко факт, то Біблію годить ся звати не обявленем божим, а людською темнотою, з якої походить і на якій основується релігія.

II.

ОСНОВИ СОЦІЯЛІЗМУ.

Як релігія опирається на невіжестві і сліпій вірі в незнане, таємниче і ввдумане, так знов соціалізм основується на науці, досвіді, а головно на почуваннях справедливости, братерства і незалежній єдності людського роду на землі. Коли релігія натягає свій духовний карк, щоби побачи-

ти се, що знаходить ся поза межами природного і зрозумілого, або потішає себе і лякає розкошами і терпіннями в мнимим життю позагробнім, то соціалізм звертає свою увагу на звичайне буденне життя і основує свою науку в межах матеріяльного добробуту і моральної щирости.

Так — соціалізм є страшенно моральний і отвертий. В релігії моральність полягає на тім, щоби одиниця осягнула „спасення“ і щастя; соціалізм має на увазі загальні обставини, серед яких загальне життя бачить щастя одиниці у справедливім і братерськім ладі суспільнім, який дає їй задоволення і не кидає у пропасть зневіри і огірчення, а тим самим не каже їй шукати щастя у видуманім життю по смерті. Соціалізм займаєть ся виключно життям дочасним, матеріяльним. Інакше не може бути — иньшого життя, крім того яке бачимо в нас і кругом нас, ми не знаємо, а воно таке гарне, таке повне чудових прикмет і цікавих об'явів, що в нас не повинно бути ні часу, ні охоти до шукання і видумування таких річий, в які ми можемо лишень вірити і ними себе дурити і туманити. Інстинкт релігійний, себто ся природна склонність чоловіка до пізнавання тайн

природи, доперва в соціалізмі знайшов правдиву і задовольючу почву і може розвивати ся на засадах розуму і науки для добра і усовершеня людського роду.

Соціалізм, як його знаємо сьогодні, основується на двох річах: на науковій правді і на науковій моральности, в якій справедливність є першою і найважнішою чеснотою. Наукова правда в приміненю до людського життя показує, що головним чинником в тім житю є справи економічні, значить, усе те, що дотичить потреб людського тіла. Ся правда називається в науковій мові економічним детермінізмом і вважається одним з основних законів, після яких уладжене людське життя. Економічний детермінізм твердить, що в історії так одиниці як і цілого народа головну ролю грає се, в який спосіб людське життя є піддержуване і хоронене. В тім згляді головну ролю грає спосіб, в який люди продукують і розділюють поміж себе потрібні для життя річі. Продукція і дістрібуція достатків є підвалнами, на яких спочиває ціла суспільна будівля; ті два чинники надають подобу і характер даній суспільности і є основними причинами всіх подій, про які читаємо в історії людського роду. Та-

кий погляд на історію називається матеріалістичним розумінням історії, що є протиставленням до ідеалістичного або релігійного пояснювання історичних випадків.

Таке становище соціалізму дало приходу його ворогам, що вони називають соціалістів людьми без виспих думок і без всього того, чим чоловік різниться від нерозумної звірину — не видячи, що власне соціалізм заставляє людей до думання і до пізнавання життя, яким воно є в дійсності. Тільки думане на основах природних законів, їх пізнаванне і користуванне ся ними підносить чоловіка понад уровень звіра і ставить його на шляху ідеалу. А головним ідеалом людства є соціальний поступ — усовершенствуванне відносин між людьми в їх щоденнім життю і усуванне звір'ячої боротьби о істнуванне між одиницями. Що-ж найвиднійше ставить чоловіка понад звіря, се уживанне струментів. Після того, який де розвиток на поли промисловім і фабричним, які де машини, уліпшення і улекшення в людській праці, після того ми міряємо поступ і цивілізацію. Ніхто не назове культурним і цивілізованим такий народ, що в нього багато церков і він сам глибоко релігійний, забобонний і суєвірний;

се знайдемо і в дикунів і такі прикмети є зовсім природними там, де чоловік переходить зі стану недумаючої зьвірини у стан розумованя і виріжнюваня. Вірити, се є перший і найлекший спосіб думаня; у вірі всякі питання і сумніви не мають місця і через те не завдають голові ніяких трудностей і тягарів. Проте релігійність є першою філософією чоловіка, його першою спробою самотійного думаня над тим, що бачить кругом себе і що відчуває в собі.

Пізнаючи себе і природу, люди поволі приходять до заключеня, що релігія є недостаточним поясненем сьвіта, чимось темним і дитячим, негідним істоти розумної і стремлячої до знаня і правди. Саму релігію піддають критиці, значить, приглядають ся їй розважно і шукають в ній правди та порівнюють єї науку з тими висновками, які їм подають спостереження і досьвідн в щоденнім житю. Така релігійна критика хоч і ставить собі за ціль погодити релігію з розумом і наукою, в дійсности веде людий до цілковитого зірваня з нею, бо не знаходить в релігії нічого, що дало-б ся погодити з людським розумом. Люди перестають бути віруючими дітьми, покидають мрії про рай і пек-

ло, а пізнавши сили і закони природи, беруть ся до будованя раю на землі, стають до боротьби з усім тим, що тримає їх в пеклі неволі і нужді. Під хату життя дають нові основи: на місце старих зрадливих основ релігії підсувають тверді, правдою випробовані, основи соціалізму.

Як сон і дійсність, так релігія і соціалізм ріжняться ся між собою. Що в релігії вважається ся головною ціллю людського життя, се в соціалізмі сходить до значіння забавки і поезії. Соціалізм не журить ся тим, де люди йдуть по смерті — він приглядається ся, як люди ходять за життя. Соціалізм не роздумує над блеском і красою палат, в яких розкошують праведники в небі — він звертає нашу увагу на факт, що на землі не мешкають в палатах ті, що їх будують. Соціалізм не завдає собі питання, як смакус амброзія і нектар, якими живуть сьвяті в небі — він стремить до того, щобн на землі люди не видирали собі хліба наче ті дикі звірі. Соціалізм не обраховує, скільки метрів сукна ввійшло-би на штани ангела в „Откровенію”, який одною ногою стояв на суші а другою на морі — такими задачами займається ся релігія, а соціалізм питається ся, чому-то ті, що ви-

робляють найліпші матерії на одіж, самі звичайно вбирають ся в найтанше і найпідлійше шматє. Отже бачимо, що вже в своїх основах соціялізм і релігія не мають нічого спільного, бачимо, що релігія займаєть ся справами уявленими і видуманими, а соціялізм справами реальними і практичними. Хто цікавить ся теоріями, про се, що станеть ся з ним по смерти а байдужний на се, що станеть ся з ним і з його родиною як забракне центів і роботи перед смертю, сей не може рівночасно інтересувати ся соціялізмом, який власне тільки й говорить про працю і єї плоди. З праці живуть всі люди — побожні і безбожні, убогі і багаті, а багаті тримають убогих в побожности, щоби ті не стали думати і не додумались до соціялізму. Бо віра і визиск все ходять в парі.

III.

ПРАВДА В РЕЛІГІЇ.

Кажуть, що навіть і в байці мож знайти зернятко правди і чогось з неї навчитися; подібно дасть ся сказати і про релігію. Чоловік ніколи не може видумати щось

такого, що було-б абсолютною „видумкою”, значить, було-б чимсь неправдивим, неможливим або неістнуючим, а рівночасно не стояло в ніякій звязи з правдою, можливістю або дійсністю. Люди думають після того, що знають, а знають тільки се, що спостерігають своїми зміслами і на тих спостереженнях снують свої думки. Спостереження самі в собі є правдою і дійсністю, а доперва снованя людської думки можуть будувати з цегол правди сьвятиню брехні, можуть зробити правду неясною, незрозумілою та неподібною до себе самої.

Такою мотаниною і безображеною правдою є також і релігія. Що ми властиво розуміємо під словом „релігія”? В латинській мові се слово означає „в'язати, прив'язувати до чогось” і в церковнім розумінню слушно означує ся релігію як зв'язь чоловіка з Богом, бо і в загальнім значінню релігією називають погляди чоловіка на вселенну, його відносини до незнаного і невидимого. Всі людські думки, що старають ся пізнати і зрозуміти остаточну причину цілого видимого сьвіта і пізнати, яка є зв'язь між поодинокими явищами в природі, є релігійними думками. Се є першою правдою, яку знаходимо в релігії, ко-

ли розважимо лишень буквальне значінне того слова. Ніхто знає не може успішно заперечити, що нема ніякої звязи між чоловіком а сьвітом, серед якого він живе, або що люди не підлягають ніяким законам подібно як усе инше в природі — є звязь, є релігія. В тім чистім первіснім значіню повинен бути релігійним всякий чоловік, повинен старати ся пізнавати хто він і де він, повинен враз з побожним біблійцем завдати собі питанє, звідки прийшов і куда йде, з чого походить і куда стремить не тільки він сам, але й всяке инше створінє, живе й бездушне, на сьвіті.

Таким є правдиве, основне значінє релігії — нічо инше, а друге слово на означенє того, що вчені називають філософією. Сьогодні під словом релігія розуміють таку філософію, котра основуєть ся на вірі в божество, і релігійним називаємо чоловіка, що вірить в істоти, які стоять поза природою і панують над нею. Отсе шуканє першої сили в природі, сеї сили, яка уводить в рух цілу машинерію все-сьвіта, се є другою правдою, що криєть ся в релігії.

З того другого погляду релігія є змаганєм пізнати першу причину всіх видп-

мих і невидимих явищ в природі. Чоловік, скоро лишень прийшов до свідомості різноти між причиною і наслідком і поставив собі питання: чому? звідки? що за причина? — став релігійним. Пізніше його релігія перейшла через млинок логічного і наукового розумованя і його релігія перетворила ся у філософію. Релігія випарувала і пішла в гору, філософія скристалізувала ся і осіла на землі блискучим діамантом правди і науки. Подібно як в салінях, де виварюють сіль, вода випаровує і счезає, а в збірнику остає сама чиста сіль, яка й представляє собою усю вартість сільної ропи. Розумної відповіді на найбільші питання людської думки релігія не дала; замість розумних і можливих теорій, вона каже нам вірити в те, що в давну давнину видумали неосвічені досвідом і наукою уми напів диких племен. Після релігії причинною всього на світі є боги, про яких читаємо в старих писаннях, що дуже часто являли ся людям і їм помагали або шкодили в буденнім життю. Де-ж ті боги є сьогодні? Чому вони тепер не являють ся нікому і не показують своїх чудесних штук премудрости і всемогучости? Помагали колись Грекам здо-

бувати Трою, а Жидам бити Філістинів і Амаликитів — чому вони тепер не інтєресують ся більше війною, чому, приміром, не допоможуть Москалям відбити назад від Німців Польщу, або чому не оборонять бо-дай таких „святих” місць, як Єрусалим та лишають всілякі Кальварії по християнських землях, на поталу кровожадного війська? Мабуть за старі вже, щоби лізти не в свої діла... Нема їх. Молодий розум новітнього чоловіка не вдумає більше богів, тому і не говорить про них ніхто і не сьпіває ніхто і по книжках вже більше не пишуть про подвиги богів, півбогів, чарівників, святих і всяких інших дивоглядів. Вони істнували дотп, доки люди вірили в них і видумували їх. А скоро людський розум перестав вірити в них і людська душа перестала вилітати поза межі розумного і можливого, так і богів більше на землі ніхто не стрічає, ніхто не користується ся їх силою на війні, їх знахарством в хоробі, ані святі не вратують молитвою сего, хто за слабій, щоби встояти в борбі о істнуванє богів.

І ніхто думаючий не скаже, що причиною всіх причин у всесьвіті є боги, так як се говорить релігія. Соціалізм богів не знає.

IV.

РОЗВИТОК ХРИСТІЯНСТВА.

Християнство почало рости і розвивати ся тоді, як велика римська держава дійшла до вершка своєї могутости і, не могути встояти на несправедливих основах невольництва, стала хилити ся до упадку. Поступ, який Римляни зробили в житю державнім, в науці і штуці, спричинив се, що старі вірування і звичаї у всіляких племен, що входили в склад римської держави, стратили свій блеск і силу; люди покидали їх і звертали ся до нових римських поглядів, наслідуючи у всьому тих, яких вважали за висших від себе. Ми й сьогодні бачимо, що люди радо наслідують тих, що панують над ними і мають їх за щось ліпшого і розумнійшого. Так воно було і за часів Христа.

Через перетворенс державних порядків в тих часах з малих незалежних народів і племен в одну велику римську державу, мусіла також і релігія змінити свій вигляд і допасувати себе до нових обставин. Де було передше много малих нерозвинених держав, там повстала одна велика, на писаних законах основана римська

імперія, на чолі якої стояв один найвпещний проводир, цїсар. Відповідно до того змінила і релігія свою подобу: на місци многих богів і богинь, яким поклоняв ся кождий нарід з'окрема, повстала одна релігійна система з вірою в одну божу родину. Один римський імператор на землі і один жидівський Єгова на небі — се головний зміст христіянства. Воно не прийшло з неба, ані Христос його не відумав, але повстало в зовсім природний спосіб, як і всьо инше на сьвітї, являючись новою фазою релігійного життя враз з новою фазою життя державного.

Основно христіянство не рїзнить ся нічим від поганства, так як і римська держава не мала в собі нічо нового в основах, а була лише усовершенем і обєднанем старого суспільно-політичного ладу. Христіянство злучило і огладило зверху стару поганську релігію, з многих богів зробило тріюмвірат (сїлку з трох, як і тепер маємо по організаціях трох головних урядників), а всьо инше позїстало те саме, що було в поганстві. Віруваня, обряди, всілякі забобони і релігійні звичаї перейшли з давних поганських часів в христіянство і дальше розвивали ся та доводили людей до кро-

вавих воєн і безглуздної різанини в середніх віках. Так отже християнство несвідомо і без ясного опрeдiлення сотворило зі старих вірувань нову релігію, допасовуючи єї до нових соціяльних принципів та до змінених економічних відносин.

А економічні відносини були власне чи не найважнішим чинником в початковім розвою християнства. Наука Христова прозябла і стала зростати в часі, коли то римська держава знаходила ся в стані розкладу, в стані політичної і економічної руйни. Ціла Італія була винещена системою страшного невольництва; се були часи коли-то римські вельможі різали своїх невольників наче худобу і кидали їх тіла на жир рибі у ставах, бо вірили, що риба, кормлена людським мясом, є дуже смачною. Гіршої неволі уявити собі ніхто не може, страшнійшої розпуки і безнадійности світ не бачив. І серед такого некла являється один з Христових агітаторів і солодкими словами малює нещасним невольникам вічне блаженство в небі. Чи-ж дивно, що люди липли, як мухи до меду, до нової науки, що стративши всю надію на добра дочасні, жадно і без критичного думання (до чого і спосібними не були) принимали

у свої серця нову віру і ставали ревними христіянами? Зовсім природно, що такі обставини були як найвідповіднішою причиною до плекання віри в посмертні гаразди. І не тільки невольники, але й вольні люди і сама римська шляхта і аристократія знаходилися в тім часі в стані банкруцтва і морального занепаду та деморалізації. Очевидна руїна держави сповняла страхом тих, що були єї правителями і вони з розпукою гляділи в будучність, з жахом стрічали думку про се, як дикі орди варварів, котрих вони вже не були в силі спинити, положать кінець їхньому правліню. В такім положеню і найбогатші з них радо наставляли ухо новій науці жидівських проповідників з Палестини і ставали христіянами.

Наука і штука, які й сьогодні є головними ворогами релігії, були ними також і в початках христіянства. Але тоді вони ще були за слабкі, щоби стати до борби зі самим христіянством і його не поборювали а, навпаки, помагали йому валити старі поганські релігії і самому ставати на їх місци. Тодішні римські учені і вся інтелігенція зовсім не вірили в старих богів і одні з них ставали скрайними матерія-

лістами і безбожниками, а інші знов шукали нових, розумніших теорій релігійних і знаходили їх в християнстві.

Бачимо отже, що християнство росло не жадним чудом, а в зовсім природний спосіб. Людий бідних і невольників манила до нової релігії надія на щасливість по смерті, а богатих і учених незадоволені зі старих богів, віра в яких була ясною наругою над людським розумом і законами природи.

Християнство, як нова релігія, було формоване на взір тодішньої соціально-політичної системи, яка містила ся в двох словах: пан і невольник. Пан, що його усовершенем був цісар в державі, знайшов свій ідеал в релігії в особі одного Бога, царя неба і землі. Невольник, слуга, підданий, який в державі був власністю пана, в новій релігії став власністю Бога. Той Бог, той Христос є нічим иншим, а ідельним паном, який нагороджає вічним щастем своїх вірних підданих і карає вічними муками тих, що не признають його панованя над собою. Тому покора, рабське пониженє себе самого, любов ворогів і инші собачі чесноти грають таку велику ролю в християнській етиці — а що ї не може бу-

ти інакше, коли зважимо, що власне такі „чесноти” є основною характеристикою відносин між паном і невольником.

Приноровивши себе як найкраще до суспільних і політичних відносин в римській державі, християнство зростало так само скоро, як і всьо инше на світі, коли дістане ся серед сприяючі сьому розвоєви обставини. Правда, в самих початках християн переслідувано, мучено і убивано, але се тревало не довго — доти, доки люди не пізнали і не зрозуміли, чим властиво є ся нова наука. А скоро пізнали, що се нічого надзвичайного, а тільки їх стара віра, уліпшена, вигладжена і підмальована — тоді вже без великих клопотів християнським місіонарам вдало ся навертати один нарід за другим, а царі знайшли в новій релігії доброго помічника в триманю людий в послує і підданстві.

Після упадку римської держави християнство зберігло від загибели культурні здобутки Греків і Римлян і присіло їх так тісно, що хоч і не вернули ся назад старі часи варварства і скрайної темноти, однак і поступу через довгі віки не було ніякого. Се були часи, які в історії називають ся середновічними, а в яких християнство

переживало свій найдикший і найпоганьший період. Росло і шрило ся на цілу Европу і проливало кров людську в сектанських боротьбах та у війнах з новою азійською релігією, з магометанством.

V.

ЧИ ХРИСТОС БУВ СОЦІЯЛІСТОМ?

Много є в соціалістичнім русї таких, котрі вважають Христа соціалістом і твердять, що новітній соціалізм є зовсім згідний з наукою Євангелія. А що християнські церкви є ворогами соціалізму і поступу в області наук природних і соціальних, то наші побожні товариші пояснюють се тим, що попи перекручують науку Євангелія і проповідують її в душі капіталістичнім задля особистих зисків. Провідною думкою в твердженю християнських соціалістів є се, що Христос мав бути ворогом церкви і держави і умер мученичою смертю в борбі зі старою жидівською вірою і деспотичною римською державою. Ну, если се правда, то в руці кожного з нас повинен бути „Новий Завіт“, а партія сповнить лише свій обовязок, як урядово іменує Христа своїм почет-

ним членом.

Але нім поставимо сю справу під референдум членства, переконаймо ся перше, чи наука Христа дійсно має що спільного зі соціалізмом.

Всього, що знаємо про Христа і його науку, міститься в чотирох книжках Євангелія; се є одинокє жерело, з якого можна дістати рішучу відповідь на питанє, чи Христос був соціалістом, чи ні. Коже з тих чотирох Євангелій містить у собі одно і те саме оповіданє про житє, науку і діяльність Христа і тому вистарчить перечитати одно з них, а знати-мемо що є в інших трох. В найгарнійшій формі подас нам навчаня Христа євангеліст Йоан. В його Євангелію повно любови і жертвенности і під тим зглядом він здаєть ся перевпсшає свого учителя. Хотячи пізнати характер і науку самого Христа, ми побіжно перейдеме Євангеліє від Матея. В нім змальовано риси характеру Христа досить вірно і в гармонії з його релігійною і моральною наукою; автор оповідає лиш те, що йому розказували другі люди і не чіпляє нічого з особистих почувань і поглядів — до чого, можливо, й не був спосібним.

І читаючи се Євангеліє від Матея, ми

бачимо, що в нїм нема ані одної ідеї, яку Христос брав-би в соціалістичнім розуміню. Правда, с місця у Матея, що мають соціалістичну подобу, дадуть натягнути ся на соціалістичне кощито, але ані Христос, ані його церква їх по соціалістичному не розуміли.

Христос після Матея — се жидівський Лютер чи Толстой, який уявив собі, що йому судило ся дати сьвітови нову віру і моральність і що він сам не звичайний чоловік, а син самого Бога, співвладітель царства небесного. Христос вірив, що його післав отець небесний в ролі еміграційного агента між людий, щоб їх намовляв покидати все земне і дочасне і думати лишень про небесне і вічне. При тїм був він типом, до якого сььогодні зачисляють знахарів, ворожбитів і чарівників — людий з незвичайними психічними прикметами, що їх по всі часи стрічасмо в людськїм суспільстві. Особливо замїтним являєть ся сей тип в полуднево-західних народів Азїї, звідки походять майже всі значнійші релїгїї на сьвіті. Такі люди с способні чинити надзвичайні дїла, або так звані чуда. Чудами с переповнена кожда релїгїя і вони с головною підпорою всякої релїгїйної системи.

Природа не знає нїяких чудес. У нїй

дієть ся всьо після відвічних і незмінних законів, з котрих закон причиновости виключає можливість чуда. А се, що люди називають чудом, є одним з тих природних явищ, яких причини вони ще пізнали і у своїм знаню не навязали до загальної основи всесвіта. Крім таких природних чудес є ще чуда фікційні або видумані, а які в дійсности ніколи не лучали ся. До таких неможливих чудес належить чи не більшість з тих, які після оповіданя Матея творив Христос. Деякі знов є можливі. Що він приміром, сціляв хорих не уживаючи при тім жадних лікарств, се признасть нам кождий лікар сьогодня і скаже, що Христос був психопатою, то є таким лікарем, що може лічити деякі недуги (особливо ті, що загрожують нервову систему) сплою своїх власних нервів, свого власного духа. В таких випадках хорому помагає положенє руки, погляд очий і сильна добра воля лікаря, щоби хорий подужав. Таких чудотворців знаходимо всюди: між темними верховинцями Бескида і між високо образованими професорами медицини німецьких університетів.

Ся можливість лічити хорих і творити чуда була вельми помічною для Христа в

його пропаганді. Він був свідомий того, що потрафить чинити річі, що їх пересічний чоловік чинити не може, але своєї дивної сили не розумів і був загадкою сам собі. Своєю силою творити надзвичайні діла Христос назвав вірою і гадав, що кождий чоловік може її збудити в собі і одним словом переносити гори з місця на місце (XVII, 20).

Своїм знахарством робив він величезне вражіння на простім народі і скоро знайшов таких, що увірили в його божество і науку.

Увірив в Христа також Іоан Хреститель, релігійний агітатор, що, подібно як Христос, бунтував народ проти поцівства і проповідував нову релігію.

Того Іоана Хрестителя можна би назвати соціалістом в моральнім розумінню. Він виступав проти поців за їх ледаче лицемірне життя, а навіть самого царя Ірода злаяв за се, що жив з братовою. Іоан проповідував також милосердя для бідних. На просьбу своєї жінки і доньки Ірод звелів зрубати йому голову.

Майже вся моральна наука Христа містить ся у так званій „Проповіді на горі”. Вона займає главу п'яту, шесту і

сему у Матея. Зміст сі більше-менше такий:

Жий собі, чоловіче, в тихій покорі, не дбай за дочасне і матеріяльне, не думай про се, чи є що їсти або одягнути ся у що, а гадай тільки про щасливість на небі. Головна річ, як дістатн ся до царства небесного. А дістанеть ся там лишень праведний — такий, що з ніким не гнівассь, не поглядає на гарних жінок, не женить ся з розвідкою, не проклинає, не противить ся і не злить ся; як його замалює хто в пику, він з солодким усміхом подякує йому і попросить чемно, щоб йому заїхав ще з другого боку... Дістанеть ся до неба сей, що не ставить опору, як йому відбпрають його власність і позичає радо гроші всякому, не жадаючи ні посьвідки, ні поруки, ні жадної забезпечки, що гроші вернуть колись назад до нього... І піде до неба сей, що дає милостиню і молить ся потайіки в коморі так, аби навіть мшиш не чули слів його молитви, аби суєд не знав, чи він їсть в п'ятницю рибу, чи сало... Небо є для таких, що тримають ся пташиної економії — не сіють і не жнуть, а жпють на рахунок божого провідіння, яке, вбпраючи у найновійшого фасону строї водяну лелію і полеву травицю,

тим більше дбати-ме про свою подобу в людським тілі... Буде в небі і такий, що не судить і не докоряє нікого, скриває знанє і правду перед темною голотою, не вимовляє ніколи таких поганих слів як „клясова свідомість — воля — економічний детермінізм — рівність — еволюція — критика — соціальна революція” — а з похиленою головою, не оглядаючи ся ні в ліво, ні в право, іде простим вузеньким шляхом великих чеснот підданства і покорі.

Як у такій науці може християнський соціаліст добачити соціалізм — соціалізм Маркса, Бебля, Жореса, Дебса і десятюх мільонів інших соціалістів і соціалісток — се є загадкою і новітнім чудом. Мораль, घोшена у „Проповіди на горі”, є якраз добра для піддерженя всього того, з чим бореть ся соціалізм; вона цілою своєю силою пхає слабшого на поталу сильнішого, взиває до фізичного і умового лінивства та байдужности і як-би ті „золоті” слова „Проповіди на горі” здійснили ся в практиці, то на світі істнувало би тільки два типи людської породи: пан, з нагайкою в руці і темний, бездушний, з малпячим виразом лица невольник. Та закони природи є сильніші від видумок фантастів і ніко-

ли не дадуть ся заступити теоріями „про-
років і спасителів”.

Всі добре знаємо, що в практичнім, щоденнім житю христіяни тримають ся Христової науки лиш там, де вона є в згоді з законами природи і не противить ся простому, здоровому, поганському розумови. Народ добре розуміє, що як „не всьо правда, що на весілю сьпівають”, так і не всьо правда, що в церкві проповідують.

Та є два реченя у „Проповіди на горі”, що відділені від цілости, до якої належать, мають дійсно моральну вартість. Одним з них є реченє „Блаженні голодні правди, бо вони наситять ся” (V, 6) і реченє „як хочете аби люди вам чинили, так і ви їм чиніть” (VII, 12). Соціалізм також накликає нас до шуканя правди і до добрих братерських зносин людий між собою; а в Евангелію ті реченя є тільки непотрібною оздобою противної собі цілости.

На думці у Христа була тільки його власна, уявлена величність і слава. Уся його наука має на ціли не добро людий на землі, а славу трох богів на небі. Як і говорять часом слова, що здавало-б ся висказують правдиве співчутє для терплячого людства, то не о людий йому розходить

ся, а о своє вимріяне царство. Каже, що „нема нічого скритого, аби не виявило ся і нічого схованого, аби не було знаним (X, 26), але не розуміє під тим поступу інтелектуального і усовершення людського уму, а свою власну мудрість і спромогу виявити і пояснити людям всі тайни всесвіта.

Не забуваймо і про се, що в вауці Христовій, як і в цілій Біблії, є багато противеньств і суперечностей. Стрічаємо часто таке, що одна гадка заперечує другу; що є наказаним в однім місці, то саме за-казуєть ся на другім. От, приміром, в Евангелію від Матея Христос каже раз, що „блаженні миротворці“ (V, 9), а відтак перечить се кажучи, що „я прийшов подати не мир, але меч“ (X, 34), а дальше перечить і сю засаду, приказуючи вложити у похву меч одному зі своїх прихильників, який заходив ся боронити його підчас арештованя (XXVI, 52). І що сказали-би ми про товариша, котрий сьогодні з одушевленем проповідував-би клясову борбу, а завтра знов старав ся вмовити в нас, що інтереса капіталу і праці є одні і ті самі — або в який инший спосіб робив біле чорним, а чорне білим — чи не викинули-б ми його з партії? А тут, з Біблією під

пахою, суне дехто в хату соціалізму і давай доказувати, що „Христос був також соціалістом!”

Та читаймо далі Матея. Соціалізм каже нам любити всьо добре і гарне у світі, а Христос жадає нашої любови в мононоль для себе; і йому здасть ся, що вся любов у світі є його приватною власністю і, забуваючи навіть про „Отца небесного”, бачить всюди тільки своє возлюблене „я” (X, 37). Христос є представником не соціалізму, а представником і апостолом з’ідеалізованого до кінцевої досконалости царизму і еґоїзму (самолюбства).

А невольникови, обтяженому працею і визиском, радить скулити ся і прийти до себе, себто до своєї науки, та вложити на карк ще друге ярмо релігійної боязни і славословія (XI, 28, 29).

Соціалістичне діло, та не в соціалістичнім дусі, зробив раз Христос і його ученики, як ідучи полем, зривали колосс, щоби заспокоїти голод (XII, 1). Тим показав що право чоловіка удержати себе при життю стоїть понад право власности. Очевидно, що Христос брав се колосє як свою власність; „цар неба і землі” вважав себе висшим понад всі права.

Христові погляди на жите родинне були зовсім такі, які сьогодні попи і капіталісти так уперто пхають на власність соціялістам, викрикуючи, що соціялізм є ворогом родини. Христос дійсно не дбав про родину. Не тільки, що відцурав ся родини, з якої виїшов на сьвіт (XII, 47-50), але і нової не закладав і своїх поклонників взивав покидати родину та іти за собою (XIX, 21, 29; XVI, 24).

В річах дочасних, в справах суспільних і політичних Христос був у найліпшій гармонії з існуючим ладом. В Євангелію від Матея не знаходимо нічого, що оправдувало-би слова побожних соціялістів, що „Христос був також революціонером”. Революціонером він був — але релігійним, а не соціяльним. Політика і питання економічні його зовсім не інтересували, хоч яко чоловік освічений, мусів їх розуміти. У своїй подиву гідній уяві Христос, здавало-ся, бачив капіталізм з його індустриальними монополями, говорячи, що „хто має, то йому ще дасть ся, і він мати-ме по-достатком; але хто не має, тому відбереть ся навіть і се, що мав (XIII, 12), Про справедливість в економічних відносинах між людьми Христос не думав ніколи і вірив,

що на сьвіті завсїгди будуть пани і слуги, богачі і бідаки (XXVI, 11).

Не знав Христос нічого і про інтернаціоналізм, то є ідею братерської єдності і рівності всіх людей на сьвіті без згляду на національні ріжницї. Він був жидівським націоналістом з доброю дозою шовінізму у своїй вдачі.

Вірив він, що Бог післав його „тільки між заблудших дому Ізраїля” (XV, 24), а доперва пізнійше, як побачив, що його родимці шукають у нього не науки релігійно-моральної, а помочи лікарської, — Христос звернув увагу на другі народи і велить своїм ученикам іти і навчати всі „язики” (XXVIII, 19, 20). Чужинців Христос не любив. Як прийшла до нього канаанська жінка і з плачем благала, щоб уздоровив її „біснувату” (божевільну) доньку — Христос і говорити не хотїв до неї. Ученикам, що просили за нею, сказав що не годить ся відбирати хлїб дітям і кидати собакам (се мабуть натхнуло німецьким шовіністам зворот — „Du slavischer Hund!”). Але, що баба була вперта і писката, то Христос вкінци дав ся вблагати і сцїлив хору (XV, 23-28).

З економічного погляду Христос не був і не потребував бути соціялістом. На

що йому було сушити голову тим, як люди прокормлюють себе і одягають, або скільки соціальної праці представляє собою бушель бараболі, коли він в байці про хліб і рибу з'умів п'ятьцентовим бохонцем і фунтом риби накормити сто люда, не враховуючи жінок і дітей (XIV, 17-21; XV, 34-38). Про такі прозаїчні речі Христос не любив балакати і сварив на учеників, як звертали ся до нього в справах харчу, або інших потреб тіла (XVI, 5-11). Ученики самі мусіли дбати про се, щоб їх учитель і вони не ходили з порожніми жолудками у своїх агітаційних мандрівках.

У Христа було дуже слабе розумінне простих, дрібних обставин щоденного життя. Доказус того уступ у Матея (XVIII, 12-13), де Христос твердить, що пастух, згубивши одну вівцю, лишить без нагляду дев'ятьдесять дев'ять а піде шукати сеї одної, бо, після його думки, милійша одна вівця котру згубив і знайшов, чим дев'ятьдесять дев'ять овець, що з ними немав клопоту. Таких сентиментальних пастухів сьогодні нема і годі вірити, щоб вони були за часів Христа.

Богацтва Христос не любив і богачів не вважав добрим матеріялом до будови

свогого царства (XIX, 23-24). Соціалізм є також ворогом богачів, але не задля їх достатків, а задля нечесних способів, якими набули своє майно. А Христос не любив богатих, позаяк знав, що вони, заняті справами фінансовими і приємностями сего світа, нерадо підуть за його наукою умертвлення і самовідречення. Та переконання його про відносини між працьодавцем а робітником були зовсім капіталістичні; після його погляду, то робітникови належить ся за його працю не повна вартість її витвору, як сего учить соціалізм, — а се, за що згодить ся з капіталістою (причта про виноградника (XX, 1-16).

Не був Христос соціалістом і тоді, як виганяв купців і банкірів з Єрусалимського храма (XXI, 12-13). Ним був би тоді, як-би виганяв не дрібних, кошпкових перекупнів і міняйлів з церкви, а заходив ся скасувати в цілім краю богатих обшарників, властителей винниць, полонин і других публичних ужитків, та як-би був виступав проти неволі і панщини, які в тих часах були основою суспільного ладу. А з церкви то і нині викидають такого, хто відвертає увагу зібраних людей від богослуження і попівської науки.

В одній причті Христос отверто стає по стороні працьодавців і з обуренєм оповідає (XXI, 33-40) про тих робітників, що в осені не хотіли ділити ся з властителем винниці плодами своєї цілолітньої праці, але набили і прогнали його агентів чи колекторів, а навіть і його сина не злякали ся і не дали собі видерти свого дорібку. І тих гарних типів осьвідомленої справедливости Христос ставить як взір лихих і грішних людий, гідних великої кари на сїм і тїм сьвіті за се, що боронили плодів власної праці. З того видно, що Христос зовсїм не противив ся стяганю зисків і наємній неволи, яких соціалїзм вважає головними ворогами робітничої класи.

І не тільки для капіталїстів, але й для царів Христос мав як найбільшу пошану. Ані розпустник Соломон, ані убійник немовлят Ірод не стягнули на себе такого великого гніву „Сина Божого“, як якийсь бідачесько в причті про весіле царського сина (XXII, 1-14), що за зломанє двірської етикетки (прїїшов, бач, на весіле без фрака і ковнірика) дістав ся там, де „плач і скреготанє зубів“. Запитаний фарисеями, чи годить ся платити податок

царевн (XXII, 17-21), Христос заявив, що до царя належить все, на чім лиш знаходиться ся його знак або образ; отже все, що тільки цар може загарбати в свої руки і положити на тім свій герб і поставити досить війська, щоби се його зрабоване добро боронили перед захланністю иншого царя. Тому й не диво, що всі найбільші царі і володарі в світі були, є і будуть загорілими христіянами.

Свою науку пановання і служеня Христос огладив і приоздобив двома заповідями про любов Бога і ближнього (XXII, 36-40), але ті заповіді, причіплені з боку до головної будівлі його науки, ніяк не гармонізують з духом невольництва, погроз і самовідреченя, якими дише провідна ідея Нового Завіта. Подібні ті заповіді до малої, гарної хатчини, яку хтось нерозумний поставив під високою, чорною стіною величезної вязниці. Всякпій, глянувши на неї, подумас, що ся привітна хатчина не може бути складовою частию грізної тюрми і що її місце не тут, але десь в зеленім саді серед вольного поля, де чоловік спокійно і без погроз кайданів і неволі живе в любовних обіймах Матери-Природи. А любов, практикована на засадах основ-

них принципів Христової науки, є нічим іншим, а рабським прив'язанєм невольника до пана і має свій зародок в сліпим інстинкті самозаховання, яке задля темноти не має відваги стати о власних силах на свободі. В таких істотах захованс свого власного „я” є головною ціллю життя, а віруючи, що служенс комусь сильнішому від себе мож осягнути сю ціль, вони тільки й думають про се, як-би то дістати найбільше ласк і нагород від того, кому служать. З таких сотворінь складають ся всі вірні піддані царів і панів, всі вірні сини кожної церкви — темна, залякана, самолюбна маса, над якою всецільно панус діявольська трійця Капіталізму, Клерикалізму і Мілітаризму. Так виглядають в дійсности дві великі заповіди Євангелія.

В Соціалізмі найбільшою заповідею не є любов, а справедливість. Два тисячі років християнства є наглядним доказом, що любов без справедливости є зовсім безсильною в боротьбі чоловіка о поліпшенє його житєвих умовн. А тимш умовами Христос не інтересував ся і уважав за добрі всі несправедливі звичаї і порядки між людьми. Потонувши у фантастичних мріях про своє царство на небі, він не звертав

уваги на се, як люди живуть на землі і в своїй науці подав їм не средство на визвіл з ярма неволі і темноти, а лишень на тлі вічності з'ідеалізував самолюбство і неволю, вважаючи себе царем а людей своїми підданими. Річ проте зовсім очевидна, що чоловіка з такими ідеями годі признавати соціялістом, ані його науку соціялістичною.

Заповідь про любов, хоч і є головним аргументом християнських соціялістів, тратить весь свій блеск, як сі поставимо поруч заповіди ненависти, про яку так часто читасмо в Евангелію. Христос не любить всіх людей, а тільки своїх покровників. Тим, що противлять ся його науці, загрожує вічним огнем, де буде плач і скрегот зубів (XIII, 12; XIII, 42, 50; XXII, 13; XXIV, 51; XXV, 30); містам, що не приймуть його науки, грозить карою гіршою від тої, яка стрінула Содому і Гомору (XX, 15; XI, 21-24), а ціле людство обіцяє судити при кінци сьвіта і поділити його на праведників в небі і грішників в пеклі, закінчивши в такій спосіб своє уявлене післанництво як син божий.

Така наука не має нічо спільного з соціялізмом. Соціялізм не обіцяє нічого і не

грози́ть ні́кому; соціялі́зм тільки учи́ть про се, що робити, щоби лю́дям жи́ло ся лі́пше на сьві́ті, щоби не було між ними ні гно́бленя, ні ви́зеску, ні обду́рюваня — взага́лі ні́чого, що проти́вить ся пра́вді́вій лю́бови бли́жнього. А ся нау́ка осно́вуть ся не на теорі́ях релі́гійних сновиді́в і фа́натиків, а на прості́м, приро́днім лю́дські́м розу́мі, я́кий шука́є добра і пра́вди не на не́бі, але там, де лю́ди жи́вуть — на зе́млі. Соціялі́зм обходи́ть ся без релі́гії зо́всім так само, як до́рослий чо́ловік обходи́ть ся без ласо́щів і заба́вок, які гра́ли таку ва́жну ро́лю в його́ дитя́чі́м ві́ці. А як оди́ниця, коли ви́росте і ста́не зрі́лою осо́бою, поки́дає і за́бува́є ті рі́чи, що в незрі́лі́м ві́ці бу́ли для не́ї предме́том сері́озного ду́маня і за́няття, так і ці́ле лю́дство ро́сте і розви́ваєть ся духо́во і в протя́гу столі́ть при́ходить до що́раз но́вих відомо́стей, по́глядів і ві́рувань, що́раз то бли́жше ста́є при Ма́тері-При́роді, при ді́йсности і пра́вді, ста́є на певні́й тве́рдій осно́ві нау́ки і зна́ня і пі́сля них оці́нює ва́ртість тве́рів уя́ви і фі́лософі́чних теорі́й. Тож за́ки хто ста́не мі́шати соціялі́зм з релі́гією, перше му́сить пере́конати ся, яку ва́ртість ма́є одно і дру́ге в сьві́тлі нау́ки і пра́вди, а до́перва то́ді рі́шати, чи

соціалізм є добрий або лихий і чи Христос був соціалістом.

VI.

ПОБОЖНІСТЬ І БЕЗБОЖНІСТЬ.

Ті два слова є вистарчаючим аргументом на се, щоби доказати непримиримість між релігією і соціалізмом. Побожність, віра в божество і признаване старшинства одиниці над загалом — се ідеї що лежать в основах того, що люди звичайно називають побожністю і житем з віри. Се є віра невольників і віра панів; віра гнобителів і гноблених. Для гноблених така віра є проклятем і пеклом, але вони у своїй темноті і невіжестві вважають єї своїм одиноким спасенням, одинокою нагородою за гнет і злидні, які терплять в житю. Стративши надію на щастє по сім боці могили, вони з жадобою чіпили ся фантастичної ідеї про вічне жите по смерти і заснули на ній втомлені злиднями і неволею. В суспільстві повстала каста попівська, так звані клерикали, якої завданем є піддержувати в народі сей „святий” сон побожности і віри у всілякі видумки і байки. Між попами є такі, що й самі вірять у свою науку, а інші знов стали „божими слугами” легкого хліба ради; одні і другі стоять на услугах пануючої кляси в суспільстві і є одною з головних підпор старого ладу суспільного — капіталізму.

Соціалізм, опираючись на засадах знаня і науки, є запереченем всіх релігійних догм і тверджень, а опираючись на ідеях справедливости і природної

моральности, є непримиримим противником клерикальної побожності і церковної моралі. Під тим зглядом соціалізм є безбожним і богохульним. Люди, що звать себе християнськими соціалістами, не знають, що говорять; вони не є ані побожними християнами, ані правдивими соціалістами і силкують ся об'єднати ідеї які взаїмно себе заперечують. В тім положеню довго бути не можуть, але стають або соціалістами, або християнами, або дійсними безбожниками, не віруючи в нічо поза буденне звїряче животінне.

Отсе й є правдива безбожність — людина без ідеалу, без думки про справи вселюдські і всесвітні. Такий правдивий безбожник знає тільки своє власне „я“, своє особисте добро, свою самолюбну душу і шукає тільки для неї одної спасення. Шукає в людях і в богах і вічно пнеть ся до пановання над другими. Його мнима, лицемірна побожність є для нього тільки средством до осягнення самолюбних, безбожних цілий, до місця між панами на землі, а між ангелами в небі, куда його жене боязнь зроджена з темноты передісторичних часів. І такі темні уми і невольничі душі прозивають соціалістів безбожниками і матеріалістами, тому що не хочуть враз з ними валяти ся в калюжі самолюбного підданства і стремлять до сьвітла і волі. А сьвітло і воля, правда і знане творять правдиву релігїю, правдиву звязь між чоловіком і окружаючим його всесьвітом.

У сій ново-пізнаній а вічно існуючій релігії, яка є душею соціалізму, єдність є основною правдою, а братерство основною моралию. Єдність у

сього сьвіта, видимого і невидимого, один безмежний, незглубимий і вічний океан життя, що обявляєть ся у безконечному числі форми і досконалости. І як каплина води є частиною водяної маси моря і мусить заєдно вертати ся до неї по довшій чи коротшій мандрівці під минаючими видами пари, дощу, снігу або леду, так і жите людини є лишень відорваним обявом відвічного життя всесьвіта і становить враз з другими безчисленними житевими формами одну, в своїх основах вічно ту саму, а на зверх підлягаючу безконечним змінам Природу. Се є одинока правдива релігія і побожність — релігія єдности і рівности, в якій нема місця ідеям повставаня чогось з нічого, ідеям панованя і служеня, караня і нагороджуваня. Іскра сеї правдивої релігії тліє у всіх релігійних системах, вона виразно зазначаєть ся в словах Христових, коли він говорить, що „Я і Отець одно єсьмо”, або коли апостол Павло говорить про Бога, що він є тим, в яким „двигаето ся, живем і єсьмо“. Тайна Евхаристії, в якій після вірувань більшости християн подаєть ся людям до поживаня тіло і кров Христа-бога, є також не чим иньшим, а символом єдности між чоловіком і природою, набожною пошаною видимої матерії, яка грає головну ролю в людськім житю. їда і напиток є дійсно тілом і кровію Бога-Природи і вічне жите на нашій землі може обявити ся тільки в сей спосіб, що одна істота їсть тіло другої істоти, тіло Бога. Бог є сьвітом і сьвіт є Богом і нема між ними ріжниці, нема двох відмінних существ. Цілий сьвіт, видимий і невидимий, є одною відвічною і безконечною єдністю, ніким не сотво-

рений і нікому не підлягаючий, ні богам, ні царям, а тільки дитячий розум людства дав унести себе сонній уяві і сотворив богів на небі та став побожним в нерозумний і понижаючий спосіб.

Побожність людей та їхні думки про богів не були все однакові. Чим більше чоловік пізнає себе і природу, тим дальше відходить від усього виду-маного і чудесного. Боги змінюють ся. Суворий і заздрий Бог старого завіта уступає місце лагідному, про любов мріючому, бого-чоловікови Христови, який вже виразно зазначає єдність між божим а людським, між чоловіком і невидимими силами все-світа. Нинішні церкви також не однакові. Се, що в одній церкві вважається побожністю, в иньшій церкві опрокидується як нерозумне ідолопоклонство. Побожність одних людей видається безбожністю другим людям. Православні називають католиків безбожниками, ті-ж подібно відносять ся до протестантів і кажуть, що протестантизм є перехідним містком з віри в невірство. А всі вони несвідомо голосять сю одну велику правду, що які люди, такі їх боги і така їх віра. Досвід і наука змінюють не тільки спосіб життя людей, але також і їхні погляди на релігію і побожність. Людство іде в напрямі правдивої побожности, яка містить ся у пізнаню єдності і нероздільності між Богом-Світом і чоловіком, а яку ширить наука новіших часів.

Дотеперішня релігія заступала місце науки серед темних мас народу і суперечність між церквою і школою завжді є очевидною, хоч і як попи намагають ся її закрити, допасовуючи нові наукові

правди до старих релігійних видумок і неможливостей. Така латанина довго не вдержить ся на світі і правда мусить вийти на верх. Людський ум виростає зі свого дитячого віку, а заразом виростає зі своїх дитячих поглядів і ідеалів. Релігія попереджала науку і мусить уступити перед її світом. Закони божі лиш тоді знайдуть послух у людей, як не будуть в суперечности зі законами природи і покинуть свою баламутну назву.

Правдива релігія не знає нічого надприродного. Всього, що є, має свої природні причини і підлягає вічним і незмінним законам. Говорить Говард Мур: „Чим люди більше знають про хемію і фізику і еволюцію і природне право, тим менше в них віри у надприродне. Не може молити ся чоловік дійсно вчений. Молитва є ненауковою. Ніякий еволюціоніст не стане вірити в божественний початок річий. Релігія мала свій природний початок, подібно як вуголь і кам'яна сіль, і ріки з долинами і горами, і усе иньше. Вона повставала в робітні людських почувань і людської уяви. Боги не сотворили людей; люди сотворили богів.”

Тому і дивно, дуже дивно, що деякі люди беруть ся доказувати про згідність пануючої в сучаснім суспільстві релігії з соціалізмом і вважають Христа одним з перших соціалістів. Великий будівничий соціалістичного руху, Кароль Маркс, не шукав за соціалізмом в Біблії, ані в жадній релігії, але шукав за ним у своїм розумі, жаднім правди і справедливости. Про релігію Маркс говорив. „Релігія є наркотиком для народа. Знищене релігії як приємности народних мас є приверненем правдиво-

го щастя для людей. Взивати народ до відступства від ілюзій з огляду на становище тих ілюзій є взиванем до відступства зі становищ, які потребують ілюзій. Тому релігійна критика є зародком критики долини сліз, в якій релігія є таємничою сьвятістю.”

Боротьба з релігією не то що є хосенною для умового розвою людини, але й оминути її неможливо хочби тільки з огляду на се, що релігія є головним оружем в руках пануючої кляси по всіх краях. Правда, знесене релігії ще не буде знесенем економічної неволі, а лиш здобутом одного форту в капіталістичній кріпости. Завданем робітників є передусім вирвати з рук капіталістів силу політичну і економічну, а всі иньші питання враз з питанем релігійним є меншого, другорядного значіння. Та се ще не є доказом, що робітник може ходити з рана до церкви, а по-полудни на соціалістичні збори і бути добрим партійним товаришем. Для таких не повинно знаходити ся місце в Партії, бо ніхто не може бути в тім самім часі побожним після церковної науки і безбожним після засад соціалізму.

Лицемірна засада, що релігія є справою приватною і не повинна входити в обсяг соціалістичної пропаганди, є хибною і тільки спинює сю пропаганду. Ніяка справа в людськім житю не є на стільки приватною, щоби могла бути постійно поминаною в житю публичнім і оставала без впливу на нього. Побожність чи безбожність хоч вони є річями, які обходять кожду одиницю в иньший спосіб і є з огляду на особисту свободу її приватною спра-

вою, однак вони настроюють її духовий стан, її спосіб думання і її погляд на жите, а все те перетворюється ся відтак в основи, на яких чоловік опирається ся орудуючи справами публичними. Ми добре знаємо, що попи не вважають релігії справою приватною, але стараються всіма силами увести свої церковні догми у наукові, політичні і соціяльні справи.

Боротьба між соціалізмом і релігією є складовою частиною клясової боротьби і не дасть ся ні оминутти, ні придавити фальшивим толкованем і натяганем Біблії на соціялістичну форму. Соціалізм, чи то як філософія, чи як суспільна теорія, є протиставленем і запереченем релігії. Кожда релігія, кожда церква завжді була і є заклятим ворогом свободи і підпорою старого невольничого ладу суспільного. Тому робітник, если хоче успішно і розумно бороти ся о кращу долу для своєї кляси, ніколи не повинен входити в компроміси з ніякою церквою, з ніякою релігійною сектою, а бути твердо переконаним, що як чоловік сам собі не поможе, то не допоможуть йому ні видумані боги, ні брехливі попи, ні кроваві пани. Робітник має бути безбожним по християнськи, побожним по соціялістичному і надіятися, як сказав Драгоманов — „на себе самого, на свій розум та на свою любов один до другого.”

Скрентон, Па., 10-го червня, 1916.

ЧИТАЙТЕ І ШИРІТЬ!

„РОБОЧИЙ НАРОД”, орган Української Соціал-демократії в Канаді. Виходить що тижня в Вінніпег. Річна предплата виносить \$2.00. Адреса: ROBOTCHYJ NAROD, Box 3658, St. B., WINN'PEG, MAN., CANADA.

„РОБІТНИК”, орган Федерації Української Соц. Партії в Америці. Виходить що тижня в Клівеланд, Річна предплата в Зл. Державах 1 дол. 50 ц. на 6 місяців 75ц. В Канаді і за границею, на рік 1 дол. 75 ц., на 6 місяців 90 ц. Адреса: ROBITNYK, 2335 W. 11-th St. Coreny's Bldg. Cleveland, Ohio., U. S. A

„РОБІТНИЧЕ СЛОВО”, просвітно-наукова і поступова часопись для працюючого люду. Виходить раз на тиждень в Торонто, Річна предплата в Канаді \$1.50 ц. В Зл. Державах \$1.75 ц. Адреса: ROBITNYSCHE SLOVO, Box 64, TORONTO, Ont., Canada.

ПЕРЕПЛЕТНЯ КНИЖОК

С. БЕРЛАДИНА

приймає в переплет всякі книжки, як: бібліотечні, торговельні, бюрові, ноти, мапи, записки і т. п. Золотить і посрібляє по низькі ціні.

Заходіть або пишіть на адресу:

413 1/2 FRONTENAC ST., MONTREAL, Canada.

ЧИТАЙТЕ І ШИРІТЬ

Видання Бібліотеки „Новий Сьвіт”!

До тепер вийшли і продають ся ось такі книжочки:

- Ч. 1. Червоний Кобзар, (збірник найкрасших ц. робітничих пісень і поезій) (вичерпано)
- Ч. 2. Е. Гуцайло: Конець Сьвіта 10
- Ч. 3. Наш Прометей. З нагоди сотих уродин Т. Шевченка. Збірка статей. З 5 образками. 10
- Ч. 4. Червоний Кобзар, друга збірка найкрасших робітничих пісень і поезій З (З образками) 10
- Ч. 5. Давид Едельштат — М. Подолянин: Американський Робітник. Сценічна картина з американського робітничого життя, в трох відслонах. 10
- Ч. 6. Робітнича Читанка 15
- Ч. 7. П. Ляфарг: Біблія Капіталіста 10
- Ч. 8. І. Г.: Гори трупів і море крові та сліз . . . 5
- Ч. 9. ” Золото і нужда в Америці 5
- Ч. 10. Мей Вуд Саймонс: Жінка і соціяльне питане 10
- Ч. 11. Дамян Бориско: Соціалізм а Релігія . . . 15
- Ч. 12. І. Ван ден Брінк: Важне Питане 5
- Календар „Новий Сьвіт“ на рік 1915 . . . 15

ПЕРЕПИСНІ КАРТКИ:

1. Новий Сьвіт. — 2. Чорти проти війни! — 3. Голлод в робітничій хаті, — 4. Жан Жорес. — 5. Мені тринадцятий минав. Т. Шевченко. — 6. Дивлю ся — в могилі усє козаки. Т. Ш. — 7. Іван Франко. — 8. Е. Гуцайло. — Поодинокі картки по 3 ц. 100 коштує \$1.35 ц. з поштовою пересилкою.

Гроші і письма посилайте на адресу:

NOWYJ SWIT

Box 1051, Montreal, Que., Canada.

Книгарні і кольпортери дістають 50 процент опусту.